

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 332.146.2:330.332:502.33

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНО-ЕКОЛОГІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Залунін В.Ф., д.е.н.
Квактун О.О., к.е.н.
Орловський Є.С.

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

У статті запропоновано організаційно-економічний механізм реалізації інвестиційно-екологічної стратегії сталого розвитку регіонів України, характерний застосуванням інструментів територіального маркетингу, що дозволяє позиціонувати регіональні інвестиційні біопозитивні продукти та просувати інвестиційні проекти сталого проектування та будівництва. Розглянуто досвід промислово-розвинених держав в реалізації ефективної політики екологізації та виокремлено основні інструменти регулювання природоохоронної діяльності країн світу. Представлено комплекс заходів для реалізації інвестиційно-екологічної стратегії сталого розвитку регіону, що включає наступні блоки: регулювання техногенної дії підприємств і галузей промисловості на довкілля регіону; фінансування заходів щодо забезпечення екологічної безпеки в регіоні; екологізація місцевої податкової системи з метою сприяння інвестиціям природоохоронного призначення; розвиток сфери екологічного страхування для підвищення інвестиційної привабливості; впровадження і розвиток екологічного інструменту управління. Вищезазначені складові є основою новітньої управлінської технології, вбудованої в механізм інвестиційно-екологічної стратегії сталого розвитку регіону – територіального маркетингу реальних екологічних інвестицій.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, інвестиційно-екологічної стратегії сталого розвитку регіонів України, територіальний маркетинг реальних екологічних інвестицій, інвестиційні проекти сталого проектування та будівництва, екологізація, інвестиційна привабливість

UDC 332.146.2:330.332:502.33

ORGANIZATIONAL-ECONOMIC MECHANISM OF IMPLEMENTATION THE INVESTMENT AND ENVIRONMENTAL STRATEGY OF REGIONAL SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN UKRAINE

Zalunin V., Dr.of Econ.Sc.
Kvaktun O., PhD in Economics
Orlovsky E.

Prydniprov's'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture

In the article the organizational-economic mechanism of implementation of investment and environmental strategy of sustainable development of regions of Ukraine is

characterized by the use of tools of territorial marketing that allows positioning the regional investment biopositive products and promoting investment projects for sustainable design and construction. The experience of developed industrial nations in the implementation of effective policy of greening and the basic tools of environmental regulation countries has been investigated. The complex of measures for the implementation the investment and environmental strategy of regional sustainable development have been presented in the article. This complex includes the following: regulation of man-made impact of enterprises and industries on the environment of the region; financing of measures to ensure environmental safety in the region; the greening of the local tax system to promote investment and environmental protection; development of environmental insurance to raise investment attractiveness; developing and implementing the environmental management tools. The components mentioned above are the basis of the newest management technology that in-built into the mechanism of investment and environmental strategy of sustainable development of the region – the territorial marketing of real environmental investment.

Keywords: organizational-economic mechanism, investment and environmental strategy of sustainable development of regions of Ukraine, territorial marketing of real environmental investment, and investment projects of sustainable design and construction, greening, investment attractiveness

Актуальність проблеми. На сучасному етапі глобалізації концепція сталого розвитку стає визначальною моделлю як для країн, так і для їхніх регіонів. Практичним механізмом реалізації стратегії сталого розвитку в світі та в Україні є «зелена» економіка. Політика сталого розвитку на сьогодні в Україні має незадовільну інституційну базу. Підписання політичної угоди про асоціацію з ЄС вимагає дотримання екологічних стандартів та «зеленої» модернізації економіки України. Політика екологізації економіки є інструментом модернізації та залучення нових технологій, що дозволить створити нові робочі місця і зменшити негативний вплив на довкілля. Саме впровадження механізмів «зеленої» економіки може стати інструментом перерозподілу капіталів із старих низько технологічних та ресурсоємних виробництв в нові високотехнологічні галузі, нові продукти експорту до країн ЄС. У зв'язку з цим виникає потреба у розробці організаційно-економічного механізму реалізації інвестиційно-екологічної стратегії сталого розвитку регіонів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом науковці [1-11] активно розвивають концепцію новітніх інструментів

ресурсно-екологічної політики, базові ідеї якої починають реалізовуватися й в практиці управління. Відмінними рисами цих інструментів є висока соціально-екологічна і економічна ефективність, гнучкість, відповідність характеру і особливостям сучасним екологічним проблемам. Проте на сьогодні питання розробки організаційно-економічного механізму реалізації комплексної інвестиційно-екологічної стратегії сталого розвитку регіонів України недостатньо досліджене.

Метою статті є розробка організаційно-економічного механізму реалізації інвестиційно-екологічної стратегії сталого розвитку регіонів України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Узагальнення і використання зарубіжного досвіду в даному напрямку має велике значення для України при обґрунтуванні механізмів реалізації інвестиційно-екологічної стратегії сталого розвитку регіонів та виборі найбільш ефективних методів управління. Досвід промислово-розвинених держав в реалізації ефективної політики екологізації вказує на наступні сучасні тенденції:

- ефективне природоохоронне законодавство; гнучка система податків і пільг;
- тільки оптимальне поєднання державного регулювання і використання економічних методів управління дозволяє отримати найкращий результат;
- і державне управління, і ринкова економіка зорієнтовані на зниження рівня забруднення, ресурсозбереження, енергозбереження та розвиток нетрадиційної енергетики, збереження біологічної різноманітності та інші;
- чіткий розподіл функцій держави та регіонів; активна участь громадськості;
- створення екологічної інфраструктури;
- розвиток екобізнесу та ринку екологічних послуг.

Основні інструменти регулювання природоохоронної діяльності країн світу представлено у табл. 1.

Розвиток екологічного бізнесу, тобто активної діяльності підприємств з метою отримання прибутку на основі використання, охорони і відтворення природних ресурсів, об'єктів, є актуальною

світовою тенденцією сьогодення, оскільки вирішення екологічних проблем вимагає інструментарію, здатного миттєво реагувати на швидкоплинну екологічну ситуацію.

Таблиця 1 - Основні інструменти регулювання природоохоронної діяльності країн світу

Країни	Ресурсні платежі	Платежі за забруднення				Екологічний податок в цінах на продукцію	Диференціація податку на прибуток	Екологічне страхування	Субсидії	Ринкові інструменти
		атмосфери	води	твердими відходами	шумом					
США	+			+	+	+		+	+	+
Канада	+								+	
Японія	+	+			+			+	+	
Бельгія	+			+				+	+	
Великобританія	+				+	+	+	+		
Італія	+		+			+		+		
Нідерланди	+		+	+	+	+	+	+	+	
Фінляндія	+					+	+		+	
Франція	+	+	+		+	+		+	+	
Німеччина	+		+		+	+	+	+	+	+
Швеція	+					+	+	+	+	
Росія	+	+	+	+				+	+	
Білорусь	+	+	+	+					+	
Україна	+	+	+	+						

Складено авторами за: [8; 9]

Методологічна основа становлення і розвитку екологічного бізнесу базується на основоположних підходах щодо процесу природокористування: взаємозв'язок, взаємообумовленість, паритетність елементів соціо-еколого-економічного сталого розвитку; процес перетворення екосистем повинен проходити з врахуванням «еталонних» значень сталого розвитку територій; переорієнтація цінностей за принципом «екологічний розвиток первинний по відношенню до економічного розвитку»; результативні витрати на запобігання можливим негативним наслідкам, а не економія витрат на їх запобігання; не заробляти і витратити гроші на знищення відходів, а заробляти на самих відходах; пріоритетність економічних методів регулювання, а саме: створення системи економічної зацікавленості.

Формування організаційно-економічного механізму ефективного вирішення екологічних проблем України повинно відбуватися з урахування особливостей регіональних аспектів: природного – регіон є унікальним внаслідок своєї природної і соціально-економічної специфіки; організаційного – створення відповідної організаційної структури. Виходячи з цього виокремлюються першорядні завдання: збереження технологічного ядра виробничо-технологічної структури економіки регіонів; модернізація та екологізація виробничого апарату регіонів; зменшення ресурсомісткості, матеріало- та енергомісткості виробництва.

В Україні згідно з Законом «Про охорону навколишнього середовища» [12] від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ економічний механізм екологічного регулювання базується на концепції платності природокористування, яка реалізується на практиці завдяки ресурсним податковим системам і емісійним платежам. Остання включає наступні збори: за викиди в атмосферу забруднюючих речовин стаціонарними і передвижними джерелами забруднення, за викиди забруднюючих речовин в водні об'єкти, збори за розміщення відходів. Отримані кошти розподіляються за наступною схемою: 20 % спрямовуються на особові рахунки місцевих фондів охорони навколишнього середовища; 50 % – в міські фонди охорони навколишнього середовища; 30 % – в Державний фонд охорони навколишнього середовища.

Сучасні податкові системи як світу в цілому, так і України взагалі, незважаючи на прогрес в області екологізації податкового законодавства, сконцентровані, перш за все, на стягненні податків з населення, з прибутку, доданої вартості тощо, а не на екологічних податках. Плата за природокористування складає лише декілька процентів від доходної частини бюджету. В Україні за останні роки ця цифра коливається в межах 3-4 % від усіх відрахувань в Державний бюджет. Тим самим в якійсь мірі заохочується природоексплуатуюча діяльність.

Для порівняння приведемо дані частки екологічних податків в загальному обсязі всіх коштів від оподаткування юридичних та фізичних осіб в розвинених країнах в 1993 році: в Австрії - 4,4; Канаді - 4,5; Данії - 3,4; Фінляндії - 5,4; Німеччині - 4,9; Греції - 4,9; Ірландії - 11,9; Італії - 9,0; Великобританії - 8,2; США - 3,2. В середньому частка екологічних податків і зборів склала в 1993 році 6,7 % [7, с.80.]. В

зв'язку з податковою реформою в екосфері в останні роки відмічається тенденція зростання вищенаведених даних.

Враховуючи світові тенденції, слід зазначити, що податкова система України не відповідає реаліям сьогодення і повинна за допомогою нової податкової реформи бути кардинально змінена, особливо стосовно структури екологічного податкового законодавства. Це створить стимули для зниження природоємності як на державному, так й на регіональному рівні управління, збільшить обсяги реальних екологічних інвестицій.

Податкова система, сприяюча ефективній реалізації інвестиційно-екологічній стратегії сталого розвитку економіки регіону, її структурній перебудові повинна враховувати: по-перше, підвищення податкової ставки на природоексплуатуючі галузі й сектори, що знаходяться на початку природно-продуктової вертикалі та зниження податків в обробних, сервісних, інфраструктурних галузях; по-друге, «пом'якшення» оподаткування на територіях з низьким рівнем сталості для всіх видів діяльності, пов'язаних з екологічним «відновленням» території; по-третє, податкові пільги повинні надаватися державним і приватним підприємствам, які виробляють природоохоронне і ресурсозберігаюче обладнання, матеріали, а також підприємствам, що надають послуги.

Надзвичайно важливою умовою ефективності та дієвості регіональної екологічної політики є запровадження системи стимулювання підприємств до здійснення природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів. Інструментами, які повинні сприяти зацікавленості та економічній доцільності здійснення підприємствами природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів є:

Удосконалення нормування якості навколишнього середовища, платності природокористування та забруднення довкілля. Підвищення нормативів плати за забруднення (та їх регулярна індексація) матиме для регіону потрібний ефект: забезпечить адекватність сплачених платежів завданій шкоді, сприятиме зростанню дохідної частини фондів охорони навколишнього середовища, а зростання вартості одиниці забруднень стимулюватиме підприємства до здійснення реальних екологічних інвестицій у заходи щодо їх скорочення, що сприятиме зниженню рівня антропогенного навантаження на довкілля та здоров'я населення.

Екологізація ціноутворення через механізми введення екологічної надбавки до ціни продукції, запровадження системи екологічного маркування.

1) *Екологізація податкової системи* шляхом запровадження пільгового оподаткування. Світова практика свідчить, що стабільний економічний розвиток можливий при податках на суб'єктів підприємництва не вище 35% [9]. Зокрема, аналіз зарубіжних й вітчизняних розробок [12-16] свідчить про застосування таких видів пільг: пільги в оподаткуванні суб'єктів економічної діяльності, що здійснюють екологоорієнтовані види діяльності (звільнення від податку на прибуток, зниження місцевих податків та зборів за реєстрацію, податок на землю) та продукцію екологічного призначення (звільнення від податку на прибуток, зниження місцевих податків та зборів за реєстрацію); пільги на екологічно чисту продукцію, що дозволяє замінити екологічно шкідливі продукти (податок на прибуток); пільги в оподаткуванні інвестицій екологічного призначення (ПДВ, податок на прибуток); пільгові ставки по непрямим податках на продаж екологічного устаткування (і іншої природоохоронної техніки); податкові пільги на прибутки від реалізованих приватним сектором проектів у сфері охорони навколишнього середовища; пільгові тарифи фірмам на очищення стоків на муніципальних (централізованих) водоочисних спорудах; прискорені норми амортизації фондів природоохоронного призначення; приклади непрямих пільг, які стимулюють екологічну інвестиційну діяльність в країнах світу наведено в табл. 2.

2) *Система субсидювання* у вигляді грантів (стипендій); кредити з низькими відсотковими ставками підприємствам на екологізацію виробництва, модернізацію технологій.

3) *Екологічне страхування*, тобто страхування економічної відповідальності підприємств-забруднювачів за нанесення економічного збитку третім особам (фізичним, юридичним) у зв'язку з аварійним і раптовим забрудненням природного середовища. Із коштів від продажу страхових полісів створюються страхові екологічні фонди, необхідні для компенсації збитків від аварійних ситуацій. Стимулююча роль страхування враховується в самій ставці страхового внеску, в якій враховуються витрати страхувальника на проведення разом з підприємством-

забруднювачем протиаварійних (природовідновлюючих) робіт. В таких умовах екологічне страхування може стати додатковим стабілізуючим фактором під час проведення екологічної реконверсії суспільного виробництва. Стартовим джерелом для страхових фондів можуть стати як державний, так і місцеві бюджети, банки, галузеві організації і населення, що живе в районах розміщення «критичних» об'єктів.

Таблиця 2 - Стимулюючі податки в інвестиційно-екологічній сфері

Країна	Характеристика стимулюючого податку
Нідерланди	Додаткове зниження на 10-15% в порівнянні з звичайним податковим зниженням використовується для конкретних екологічних інвестицій
Австрія	Екологічні субсидії на розробку технологій і займів на обладнання природоохоронного призначення; інвестиційна премія на капіталовкладення екологічного призначення
Іспанія	Поряд з податковими пільгами надаються окремі субсидії в розмірі до 30% інвестиційних витрат на дослідницьку діяльність по моніторингу, скороченню викидів і запобіганню забрудненню навколишнього середовища
Японія	Використовується прискорена амортизація. В перший період амортизується 25% вартості, залишок вартості обладнання амортизується звичайним методом
Корея	Комплексна система стимулів включає в собі: інвестиційні пільгові кредити (3% на імпортне обладнання, 10% на вітчизняне обладнання), прискорена амортизація (30% для імпортного обладнання, 50% для вітчизняного обладнання); звичайні інвестиційні кредити
Франція	Прискорена амортизація реалізується за схемою: 50% зносу списується в спочатку, остання частина вартості обладнання - рівними частинами
Німеччина	Використовується наступна схема прискореної амортизації: 60% списується в початковий період, а далі 10% до повного списання

Складено авторами за: [7, с. 186]

4) *Екологічна сертифікація* – обов'язкова попередня (на стадії ухвалення рішення і розробки проекту) перевірка відповідності господарської діяльності екологічним вимогам, метою якої є запобігання шкідливим екологічним й інших наслідків такої діяльності.

5) *Екологічне паспортування* (підприємства, території) – система даних, які виражені через систему стандартизованих показників, що відображають рівень використання природних й інших ресурсів та ступінь дії на основні компоненти природного середовища – атмосферу, гідросферу, літосферу.

6) *Впровадження механізмів екологізації* кредитної, інвестиційно-інноваційної та митної політики.

7) Для стимулювання і підтримки малого й середнього бізнесу, сприяючого оздоровленню довкілля, слід створювати *регіональні екологічні фонди*, які повинні забезпечувати пільгове кредитування і безповоротне субсидування підприємств за рахунок внесків у вигляді платежів, штрафів, добровільних внесків громадських організацій, підприємств тощо.

Комплекс заходів для реалізації інвестиційно-екологічної стратегії сталого розвитку регіону представлено на рис. 1.

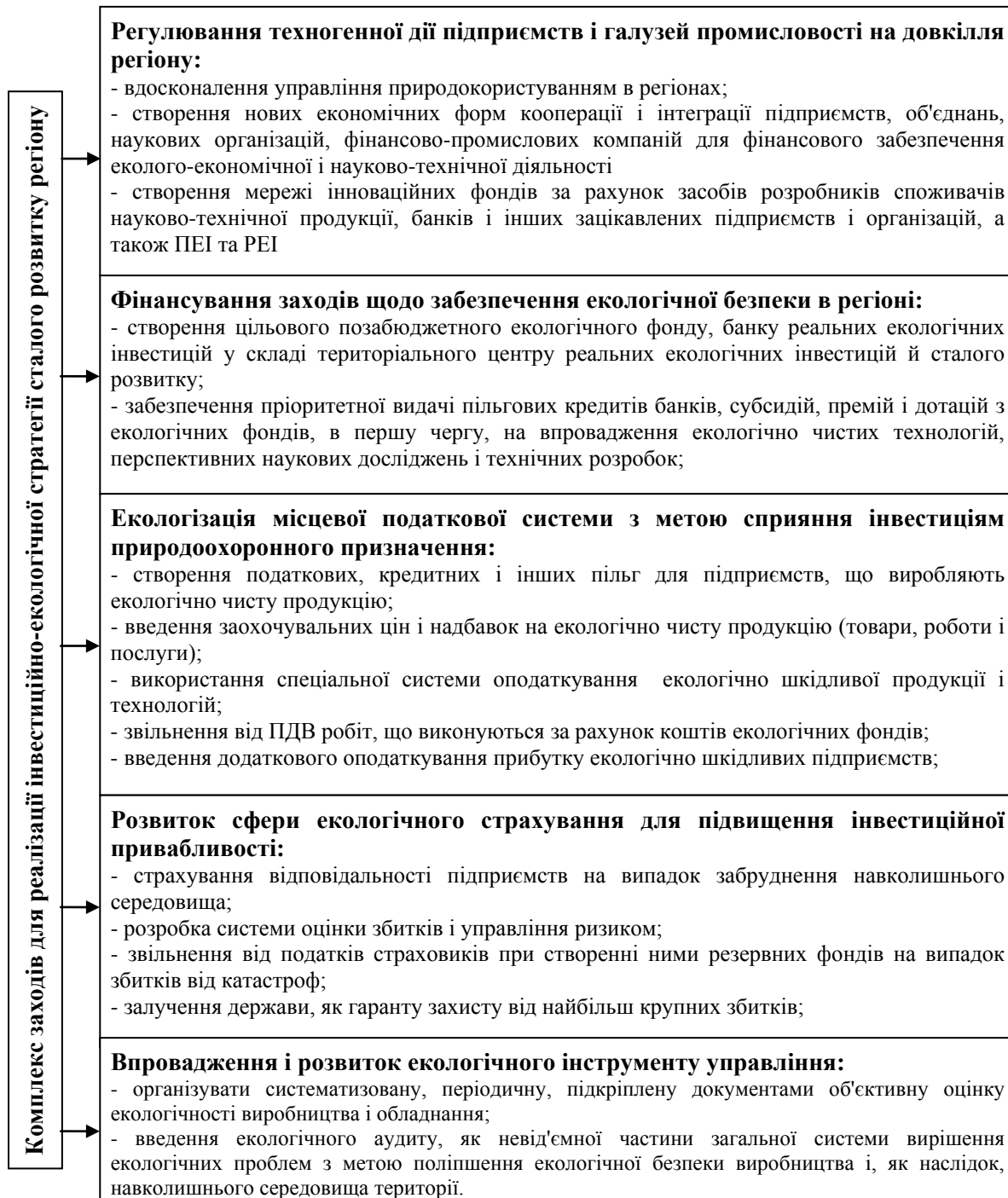

Рис. 1 Система заходів для реалізації інвестиційно-екологічної стратегії сталого розвитку регіонів України
Авторська розробка

У перспективі реалізація цього комплексу заходів спроможна кардинально змінити ставлення всіх суб'єктів господарювання до проблем екології, стимулювати (економічними й адміністративними методами) до реалізації як спеціалізованих екологічних інвестиційних проектів, так і врахуванню сучасних екологічних вимог в процесі підприємницької діяльності. В індустріально розвинених країнах світу існують понад 150 різних інструментів, із яких більше 50 % складають платежі, близько 30 % - субсидії, 20 % - інші економічні стимули.

Економічні методи найбільш щільно пов'язані з ефективністю здійснення тих або інших інвестиційних проектів. Вітчизняні і зарубіжні дослідники справедливо відзначають, що при вирішенні економіко-екологічних проблем підприємство зазвичай вирішує дилему: чи варто вкладати інвестиції в очисні споруди або витратити «екологічні» гроші на виплати до бюджету за забруднення довкілля. На думку В.Верещак, «шляхом проведення жорсткої екологічної політики держава повинна змусити підприємства вибирати першу альтернативу» [17, с.116].

Аналогічний підхід обґрунтовують американські дослідники Сонген Б. і Мендельсон Р., які вважають, що, перш за все, самі підприємства повинні здійснювати необхідні інвестиції в проекти, що забезпечують економіко-екологічну безпеку власного виробництва [18, с.688-689]. Норми плати за забруднення довкілля повинні встановлюватися так, щоб стимулювати підприємства вкладати інвестиції в природозахисні заходи. В свою чергу, підприємства вимушені будуть шукати найбільш економічно вигідні напрями екологічних інвестицій.

Вищезазначені інструменти є основою новітньої управлінської технології, вбудованої в механізм інвестиційно-екологічної стратегії сталого розвитку регіону – територіального маркетингу реальних екологічних інвестицій. Виступаючи складовою частиною регіональної економічної політики, територіальний маркетинг реальних екологічних інвестицій відрізняється від класичного (продуктового): 1) спрямованістю на вирішення соціо-еколого-економічних проблем регіону та його територіальних одиниць; 2) сприянням екологізації підприємств (мікрорівень); 3) можливістю позиціонувати регіональні інвестиційні біопозитивні продукти та просувати інвестиційні проекти сталого проектування та будівництва.

Незважаючи на значне теоретичне підґрунтя з територіального маркетингу, у т.ч. екологічного, дослідження вчених [19-23] доводять, що маркетинг на даний час практично не знайшов системного використання ні на макро-, ні на мезо-, ні на мікрорівнях.

Механізм територіального маркетингу реальних екологічних інвестицій на мезорівні включає два головних етапи: позиціонування та просування, які присутні класичному маркетингу та адаптовані з урахуванням специфічних особливостей, які узагальнені в табл. 3.

Таблиця 3 - Етапи реалізації територіального маркетингу реальних екологічних інвестицій

ЕТАПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО МАРКЕТИНГУ РЕАЛЬНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ІНВЕСТИЦІЙ	
ЕТАП 1. ПОЗИЦІОНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ	
Стратегічне планування	SWOT-аналіз, у т.ч.: А) SWOT-аналіз стану основних підсистем суспільного капіталу групи районів з відносно високим рівнем сталого розвитку, THS-районів Б) SWOT-аналіз стану основних підсистем суспільного капіталу групи районів з відносно низьким рівнем сталого розвитку, TLS-районів Визначення стратегічних завдань Визначення пріоритетів реального екологічного інвестування
Планування маркетингової стратегії	Визначення завдань територіального маркетингу РЕІ у відповідності зі стратегією сталого розвитку Визначення цільових груп (інвесторів) Вибір загальної маркетингової стратегії (маркетинг «сталого» іміджу, маркетинг персоналу(населення))
Маркетингові дослідження	Експертні оцінки Соціологічні опитування Аналіз показників моделі «PSR» Аналіз інвесторів
ЕТАП 2. ПРОСУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ	
Робота із цільовими групами: маркетингова комунікація	Вибір методів комунікації Вибір інформаційних каналів
Робота з населенням території	Екологічна освіта Екологічна культура Екологічна свідомість
Робота з бізнесом	Фандрайзінг Механізми партнерства регіональних органів влади і місцевого самоврядування з бізнесом (підприємства, банки)
Робота з адміністрацією	Постановка конкретних завдань підрозділам адміністрації Перехід від галузевого принципу інвестування до проектного (проекти сталого будівництва та проектування) Моніторинг і оцінка реалізації програми просування

Авторська розробка

Перш, ніж «просувати територію» цільовим групам, необхідно чітко її позиціонувати, тобто провести зважену й об'єктивну оцінку її стратегічних переваг. Для цих цілей можуть бути використані різні методи, але найчастіше застосовується SWOT-аналіз, який відкриває можливості для пошуку конкретних стратегічних орієнтирів, «полюсів росту», визначення пріоритетів і завдань території.

Результати подібного аналізу допомагають при підготовці стратегічного плану території, у якому визначено мету, пріоритети й завдання території. І тільки лише після розуміння та усвідомлення стратегічних орієнтирів, визначення цільових груп, приступають до розробки маркетингової стратегії.

Висновки. Реалізація комплексної інвестиційно-екологічної стратегії сталого розвитку на регіональному рівні за допомогою вищезазначеного механізму, інструментів та технологій територіального маркетингу реальних екологічних інвестицій спроможна забезпечити залучення значних обсягів реальних екологічних інвестицій, тим самим сприяючи вирішенню соціо-еколого-економічних проблем територій будь-якого рівня управління: національного, регіонального, субрегіонального (район, місто).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Веклич О.О. Екологічне оподаткування України: реалії та напрямки вдосконалення з урахуванням світового досвіду / О.О. Веклич. – К.: НАН України, Ін-т економіки, 2001. – 47 с.
2. Веклич О.О. Сучасний стан та ефективність економічного механізму екологічного регулювання / О.О. Веклич // Економіка України. – 2003. – №10. – С.62-70.
3. Хлобистов Є.В. Вдосконалення системи фінансування природоохоронних проектів / Є.В.Хлобистов // Регіональна економіка. – 2003. – №4. – С.203-212.
4. Пахомова Н.В., Эндерс А., Рихтер К. Экологический менеджмент / – Н.В.Пахомова, А.Эндерс, К.Рихтер – СПб: Питер, 2003. – 544с.
5. Герасимчук З.В. Трансформація інституціонального механізму природокористування в умовах глобалізації: екологічні імперативи та системні суперечності. Монографія / З.В.Герасимчук, І.М.Вахович, В.А.Голян, А.О. Олексюк – Луцьк: Надстир'я, 2006. – 228 с.

6. Шевчук В.Я. Макроекономічні проблеми сталого розвитку / В.Я. Шевчук – К.: Геопринт, 2006.– 200с.
7. Андреева Н.Н. Теоретические основы экологического реформирования налоговой и учетной систем в условиях трансформации экономики Украины / Н.Н. Андреева // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія:Економічна. – Вип. 89-1. – Донецьк: ДонНТУ, 2005. – С.184-194.
8. Чижикова О.А. Экологический бизнес как направление реализации концепции устойчивого развития / О.А. Чижикова // Вісник Донецький національний університет. Сер.В.: Економіка і право, –Вип.1, 2010. – С.146-148.
9. Чижикова О.А.Механизм решения трансграничных экологических проблем [Электронный ресурс] / О.А. Чижикова. – Режим доступа : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2008_3/1037.pdf
10. Галушкіна Т.П. Еколого-збалансовані пріоритети розвитку територій: концептуальні засади й організаційний механізм: монографія / Т.П. Галушкіна, Л.М. Грановська. – О.: Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. НАН України, Ін-т УААН. 2009. – 372 с.
11. Орловська Ю.В. Методологія стратегічного управління інвестиціями в регіональний розвиток : Дис...д.е.н.: 08.10.01 – К., 2004. – 341 с.
12. Законодавча база Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.portal.rada.gov.ua>
13. Хлобистов Є.В. Екологічна безпека трансформаційної економіки: Монографія / Є.В. Хлобистов. – К.: Чорнобильінтерінформ, 2004. – 336 с.
14. Glenn J. Green Taxes and Incentives Policies / Jenkins Glenn, Lamech Ranjit. – San Francisco, Press. – 91 p.
15. Making Budgets Green: Lending Practices in Taxation and Subsidy Reform. – Winnipeg, Canada: IISD, 1994. – 52 p.
16. Герасимчук З. Механізм фінансового забезпечення екологічної безпеки регіону / З.Герасимчук, А.Олексюк // Економіст. – 2006. – № 7. – С.53-55.
17. Верещак В. Основание экологических инвестиций / В. Верещак // Бизнес-Информ. – 1999. – №9-10. – С.116-118.
18. Sohngel B. Valuing the Impact of Large Scale Ecological Change in a Market: the effect of Climate Change on U.S.Timber / B.Sohngel, R.Mendelsohn // The american economic review. – 1998. – Vol.88. – № 1. – p. 686-710.
19. Арженовский И.В. Маркетинг регионов [Электронный ресурс] / И.В. Арженовский. – Режим доступа : <http://marketing.spb.ru/>.

20. Орлова Т.М. Управление развитием города: Методические рекомендации местным администрациям по продвижению городов / Т.М. Орлова. – М.: ТИКОМ, 2001. – 324 с.
21. Рекомендации по разработке комплексной программы маркетинга города и привлечения инвестиций / Под ред. Б.М. Гринчеля – СПб.:Специальная литература, 1996. – 116с.
22. Старостина А.О. Регіональний маркетинг: суть та особливості становлення в Україні / А.О. Старостина, С.Є. Мартов // Маркетинг в Україні. – 2004. – №3. – С.55-57.
23. Дейнека О.І. Інструменти маркетингу регіону (класифікація та використання в Україні) / О.І. Дейнека // Регіональна економіка. – 2007. – № 4(46). – С.34-41.